

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СУДІВ (СУДДІВ) ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Череватий М. Ю.

*аспірант IV курсу очної форми навчання
кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Судова реформа в Україні спрямована на формування справедливого, безстороннього та неупередженого суду, покликаного забезпечувати належний та ефективний захист прав і свобод людини і громадянина, сприяти утвердженню України як повноправного члена європейського співтовариства. У зв'язку з цим упровадження стандартів судівництва, розроблених європейською спільнотою, є важливим напрямом судової реформи. Особливої уваги, на нашу думку, потребує питання про європейські стандарти спеціалізації судів (суддів) та ступінь їх імплементації в національне законодавство про судоустрій і судочинство.

Основні положення, що стосуються спеціалізації, викладені у Висновку № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів про спеціалізацію суддів (далі – Висновок) [1]. Підготовці цього документа передувало опитування, проведене в державах – членах Ради Європи, яке підтвердило функціонування спеціалізованих судів чи спеціалізацію суддів практично в усіх країнах Європи. При цьому було виявлено такі спеціалізації, як сімейні суди, суди з розгляду справ щодо неповнолітніх, адміністративні суди, імміграційні суди, військові суди, податкові суди, трудові чи соціальні суди, суди з розгляду сільськогосподарських спорів, суди із захисту прав споживачів та ін.

Перевагою спеціалізації суддів, за Висновком, є забезпечення необхідного рівня їхніх знань та досвіду в певній галузі юриспруденції, що, своєю чергою, може поліпшити якість рішень, і, як наслідок, підвищити авторитет судів. Водночас у Висновку вказуються і ризики спеціалізації, зокрема: можливе відокремлення спеціалізованих суддів від основного суддівського корпусу; репродукування рішень на кшталт попередніх, що може призвести до застою судової практики; а надмірно поглиблена спеціалізація може спричинити відокремлення таких суддів від судової влади загалом.

Викладаючи власну позицію щодо спеціалізації, КРЄС акцентувала на тому, що в принципі судді повинні мати здатність розглядати справи

в будь-якій сфері права. Але законодавство в окремих сферах настільки ускладнилося, що належний розгляд справ потребує більшої спеціалізації. Тому рекомендується передбачити існування належно кваліфікованих суддів, які б розглядали справи у спеціальних сферах. При цьому і судді загальних, і судді спеціалізованих судів мають бути незалежними та безсторонніми, забезпечувати доступ до суду, належний розгляд справи, право на справедливий суд та право на розгляд у розумні строки. У спеціалізованих судах мають застосовуватися загальні процесуальні норми, а спеціальні – лише тоді, коли вони відповідають підставам створення спеціалізованого суду (наприклад, процеси, пов'язані з сімейним правом, в яких допит дітей потребує спеціального регулювання для захисту їхніх інтересів).

Розглядаючи окремі аспекти спеціалізації, КРЕС звернула увагу на те, що спеціалізація може запроваджуватися різними способами: як шляхом створення спеціалізованих судів, що відокремлені та відрізняються від організації судової системи загальної юрисдикції, так і спеціалізованих судів або палат, що є частиною судової системи загальної юрисдикції. Найпоширенішим способом запровадження спеціалізації є створення спеціалізованих палат або відділів, що може регулюватися внутрішніми розпорядженнями суду.

Професійні судді можуть стати спеціалізованими такими способами: на підставі досвіду, отриманого під час роботи адвокатом з відповідною спеціалізацією до призначення на посаду судді, або на підставі досвіду спеціалізованої діяльності після призначення на посаду судді. Ще одним варіантом є спеціальна підготовка в певній сфері права або в неюрисдикційній сфері або робота зі справами спеціальної категорії в суді загальної юрисдикції. Але в будь-якому разі поведження із спеціалізованими суддями має бути таким самим, як і з суддями судів загальної юрисдикції. Закони та правила, що регулюють процедуру призначення, перебування на посаді, підвищення, незмінюваність та дисципліну судді, мають бути однаковими як для спеціалізованих судів, так і для судів загальної юрисдикції.

У підсумку КРЕС ще раз наголосила, що спеціалізовані суди та судді мають існувати тільки за необхідності, через складність чи особливості законодавства та для належного здійснення судочинства.

В Україні принцип спеціалізації є одним із конституційних принципів побудови судоустрою (ч. 1 ст. 125 Конституції України [2]); його зміст розкриває ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація

суддів з розгляду конкретних категорій справ. У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх [3].

За ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. До них належать Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд, які розглядають справи, віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом [3]. Створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності позитивно оцінює А. О. Дігтяр: «діяльність такого спеціалізованого інституту в системі судової влади дозволить максимально професійно та ефективно здійснювати захист прав інтелектуальної власності, за умови вдосконалення правового статусу суддів, процедури їх підготовки та добору [4, с. 298]. Однак варто зауважити, що Вищий суд з питань інтелектуальної власності в Україні наразі не функціонує; наприкінці жовтня 2023 р. у Вищий кваліфікаційній комісії суддів повідомили хіба про плани відновлення конкурсів на посади суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності та його Апеляційної палати [5].

Діяльність Вищого антикорупційного суду України врегульована окремим законом [6], який визначає спеціальні вимоги до суддів цього суду та додаткові гарантії їх діяльності, хоч це певною мірою суперечить принципу рівного статусу для суддів судів загальної юрисдикції та суддів спеціалізованих судів (п. 57 Висновку КРСС [1]). Вищий антикорупційний суд, який розпочав роботу у вересні 2019 року, активно протидіє корупції в державі: за весь час було ухвалено понад 130 вироків суду першої інстанції, а Апеляційною палатою ВАКС розглянуто апеляційних скарг на понад 80 з них [7].

Тобто в Україні існує спеціалізація судів за предметною юрисдикцією (зовнішня спеціалізація); а в судах – спеціалізація суддів з розгляду окремих категорій справ (внутрішня спеціалізація). Питання про поглиблення спеціалізації судів і суддів в Україні є доволі складним. Обстоюється доцільність функціонування господарських судів [8]; висловлюються пропозиції щодо запровадження спеціалізації суддів з розгляду справ про воєнні злочини [9]; розглядається можливість утворення трудових судів, які б розглядали суто справи, пов'язані з порушенням трудового законодавства [10] тощо. На нашу думку, запроваджуючи спеціалізацію судів та суддів, необхідно керуватися основним європейським стандартом у цій сфері: спеціалізація має бути спрямована на забезпечення доступності й ефективності правосуддя та якості судових рішень.

Література:

1. Висновок № 15 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів. 2012. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-15-2012-on-the-specialisation-of-judges-/16806a1fc2>.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
4. Дігтяр А. О. Правовий статус судді вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 03.11.2017)*. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 296–298. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/03_11_2017/pdf/88.pdf.
5. ВККС готується відновити конкурс на посади суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності / Судово-юридична газета. 20.10.2023 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/283721-vkks-gotovitsya-vozobnovit-konkurs-na-dolzhnosti-sudey-vysshego-suda-povoprosam-intellektualnoy-sobstvennosti>.
6. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>.
7. Калугіна Інна. Наскільки ефективний ВАКС: результати роботи / Економічна правда. 29.08.2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/08/29/703649/>.
8. Цісельський О. В. Господарська юстиція в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз : дис...доктора філос. Одеса, 2023. 242 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24816>.
9. Оніщук М. В. Актуальним питанням сьогодні є запровадження спеціалізації суддів з розгляду справ про воєнні злочини / Femida.ua. 24.03.2023. URL: <https://femida.ua/person/aktualnym-pytanniam-sogodniye-zaprovadzhennya-spetsializatsiyi-suddiv-z-rozglyadu-sprav-pro-voyenni-zlochyny/>.
10. Мельник В. В. Зарубіжний досвід вирішення трудових спорів у судовому порядку та можливості його використання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 200–203. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/46>.